

ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ-ДЕЛІНКВЕНТІВ

У статті розглядаються основні профілактичні заходи, які використовуються в практиці роботи соціального педагога з сім'єю, спрямовані на формування морального виховання підлітків-делінквентів.

Ключові слова: моральне виховання, підлітки-делінквенти, конфлікт, мораль, моральна спрямованість, моральна норма, сім'я.

У практиці роботи соціального педагога трапляються випадки, коли використовуваним ним засоби виховного впливу не забезпечують нормального розвитку деяких дітей. Здебільшого це буває тоді, коли вчителі мають справу з підлітками-делінквентами з неблагополучних сімей.

Дослідженнями проблеми профілактичного впливу сім'ї на формування морального виховання підлітків-делінквентів займалися І.Зверева, І.Невський, О.Панченко, Е.Погребняк, В.Синьов, І. Трубавіна, М.Фіцула та інші.

Тому метою нашої статті є висвітлення проблеми становлення профілактичного впливу сім'ї на формування морального виховання підлітків-делінквентів. На шляху профілактики делінквентної поведінки підлітків детермінується мотивація їхніх вчинків, причетність до соціуму і відповідальність, що, в свою чергу зводиться до усвідомлення та засвоєння підлітками-делінквентами моральних норм, прийнятих у сім'ї.

Викликані до життя актуальними потребами соціуму соціальною інституцією є сім'я. Це історично перша соціальна інституція будь-якого суспільства. Сім'я – динамічна мала група людей, котрі разом проживають, зв'язані родинними відносинами – шлюбом, кровною спорідненістю, усиновленням, опікою, спільністю формування і задоволення соціально-економічних та інших потреб, взаємною моральною відповідальністю [1, с. 11]. Сім'я також є соціально-педагогічним інститутом та особливою соціальною системою, яка є підсистемою суспільства. Це дає підстави говорити про такі її ознаки, як шлюбні, міжпоколінні, кровні, встановлені зв'язки між членами сім'ї; родинні почуття, почуття безпеки, захищеності, любові, поваги; спільний побут і проживання членів сім'ї; наявність певних функцій, прав сім'ї в суспільстві й прав членів сім'ї в родині, їхніх обов'язків один одного та відповідальність перед суспільством за своїх членів [2, с. 61]. Як виховний інститут нуклеарна сім'я складається з трьох основних підсистем: чоловік-жінка; батьки-діти; дитина-дитина. Ці системи відносно автономні, проте взаємозалежні у повсякденному житті.

Протягом усього життєвого шляху особистості сім'я є тим найближчим мікросоціальним оточенням, яке опосередковує і визначає своєрідність її життєдіяльності, тому вона є провідним мікрочинником соціалізації особистості. Основні соціалізуючі функції сім'ї передусім полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку індивіда; формуванні статевої ідентифікації дитини; її розумовому розвитку та розвитку здібностей і потенційних можливостей; забезпеченні дитині почуття захищеності; формуванні ціннісних орієнтацій особистості; оволодінні основними соціальними нормами. Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. У процесі свого розвитку сім'я набула функцій, які тільки в сукупності забезпечують повноцінність її існування, саморозвиток та широку життєдіяльність як соціальної інституції. Як соціальна інституція сім'я виконує в суспільстві такі функції: господарсько-економічну, репродуктивну, виховну, психологічну [3, с. 33]. Кожна сім'я відрізняється одна від одної за такими основними параметрами: соціально-культурний – освітній рівень подружжя, їхня участь у житті суспільства; соціально-економічний – майнові характеристики сім'ї,

зайнятість подружжя у сфері суспільного виробництва; технічно-гігієнічний – умови проживання, обладнання житла, особливості способу життя; демографічний – кількість членів сім'ї [3, с. 35].

Кожен етап розвитку суспільства позначається на "обличчі" сім'ї. У останні роки в житті сучасної сім'ї спостерігаємо низку негативних тенденцій. До них насамперед належать збільшення кількості сімей з низькими доходами, погіршення матеріального забезпечення дітей, посилення нервової напруженості людей, зростання кількості стресів та екстремальних ситуацій, які негативно позначаються на психологічному мікрокліматі сім'ї, формалізація стосунків дорослих членів родини з дитиною внаслідок зайнятості батьків, переважання малодітних сімей, збільшення числа дітей, народжених поза шлюбом, домінування в багатьох сучасних сім'ях матеріальних цінностей над духовними, що сприяє виникненню в підростаючого покоління тенденції до прагматизму, скнарості, зневажливого ставлення до толерантних взаємин, збільшення кількості асоціальних сімей [4, с. 21].

Для діяльності неблагополучної сім'ї (неповна сім'я, батьки-п'яниці, наркомани, аморальний спосіб життя) властиві прояви таких негативних чинників, як соціальна безвідповідальність за виховання дітей, психолого-педагогічна неграмотність, негативні приклади моральної поведінки для соціального успадкування, відсутність доброти, сімейного затишку, любові до дітей, прояви насильства, жорстокості, відсутність системи вимог, брак істинного батьківського авторитету, матеріальні нестатки [6, с. 44].

Діяльність "благополучної" сім'ї (є батько й мати, які працюють, освічені, інтелектуально розвинені, належний матеріальний достаток) також певною мірою може негативно впливати на особистість дитини, сприяти виникненню значних помилок у її життєдіяльності. І в такій сім'ї можна спостерігати негативні чинники: низька психолого-педагогічна культура; створення для дітей "парникових" умов для розвитку, що веде до ослаблення особистості; матеріальне перенасичення; уседозволеність, відсутність системи вимог і контролю; прояви елементів фальшивого авторитету [6, с. 56].

Що ж стосується ставлення підлітків-делінквентів до своїх батьків, то в багатьох випадках – це байдужість, рідше – негативне ставлення до одного з них, а іноді й до обох. Якщо в молодшому шкільному віці подібне явище досить рідкісне, то в підлітковому віці натрапляємо на нього досить часто. Переоцінка підлітком-делінквентом свого ставлення до батьків теж дається не просто. Очевидно, є причини, які змушують його по-новому подивитися на батьків. Соціальному педагогу необхідно обережно, уважно, тактовно розібратися в цьому, допомогти підліткови в розв'язанні конфлікту з батьками [7, с. 26].

На становлення делінквентної поведінки підлітків впливають різноманітні сімейні чинники, наприклад, низький рівень згуртованості родини, конфліктність, недостатня близькість між батьками і дитиною, неадекватний стиль сімейного виховання. Наприклад, батьки, які застосовують край суворі покарання, надмірний контроль (гіперопіку) чи, навпаки, не контролюють зайнятість своїх дітей (гіпоопіка), частіше стикаються з агресією і непослухом своїх дітей. На нашу думку, виражений негативний вплив на підлітка справляє агресія батька до матері (фізичне насилля або наявне моральне приниження).

Делінквентна поведінка підлітків викликана насамперед нестачею ніжної турботи і прив'язаності одного чи обох батьків. Фрустрація прив'язаності веде до виникнення в підлітка постійного почуття ворожості, оскільки вона розвивається через наслідування вчинків важливих для нього дорослих. Настанови та поведінка, які сформувались у підлітка у взаємовідносинах з батьками, у подальшому переносяться на інших людей – однолітків, учителів. Якщо сім'я погано виконує свої функції, у підлітків починають розвиватися поведінкові девіації. Виходячи з цього, сім'ї поділяють на гармонійні і дисфункціональні. Дисфункціональна сім'я – та, яка перешкоджає нормальному соціальному, психічному, фізичному функціонуванню і розвитку її членів. Це відбувається через порушення однієї чи кількох природних функцій – задач, котрі виконує сім'я.

Отже, сім'я – найголовніше середовище для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного та соціального розвитку особистості. Основними особливостями

життєдіяльності сім'ї є добре налагоджений побут, стійкі міжособистісні стосунки та сприятлива морально-психологічна атмосфера, що, у свою чергу, слугуватиме зменшенню числа підлітків з делінквентною поведінкою.

Процес профілактики делінквентної поведінки підлітків вимагає налагодження доброзичливих стосунків підлітків-делінквентів з батьками, озброєння соціальних педагогів методами і прийомами перевиховання, уміння користуватися ними в конкретній життєвій ситуації.

Процес формування морального виховання підлітків у сім'ї має універсальний характер, що пов'язано з сутністю самої моралі. Відхилення в поведінці не мають чітко обмеженої позиції в людській діяльності і регуляції відношень підлітків у всіх сферах. Через систему орієнтацій, норм, оцінок, ідеалів мораль регулює поведінку підлітків. Вона дає змогу встановити зв'язок вчинку і всієї їхньої поведінки суспільно прийнятою системою цінностей. У процесі профілактики делінквентної поведінки підлітків детермінуючим є поєднання індивідуального і соціального в сутності особистості, виховання відповідальності, дисциплінованості. Зрозуміло, що правові норми формуються в суспільстві і використовуються ним як норми соціальні, але не всі соціальні норми подібні до правових – вони вирізняються від них за кількома параметрами у сфері діяльності, освіти, санкціонування, застосування [5, с. 236].

Профілактику правопорушень і злочинності в підлітковому середовищі здійснює спеціаліст – соціальний педагог у кількох напрямках. Кожний спеціаліст обирає найоптимальніші та характерні для окремої сім'ї форми проведення профілактичної роботи. Серед них можемо виокремити правове виховання і освіту серед батьків, консультативну допомогу із залученням кваліфікованих спеціалістів з конкретного питання. Правове виховання сприяє формуванню в підлітків свідомого ставлення до своїх прав, обов'язків, відповідальності, законслухняності, поваги до законів України, підвищення рівня правової культури, уміння долати хибні уявлення щодо правопорушень і злочинності.

Соціальний педагог повинен уміти організовувати взаємодію з батьками щодо виховання, оздоровлення, здійснення соціального патронажу, профілактичної роботи та соціальної реабілітації підлітків-делінквентів.

У контексті нашої статті, згідно з означеною її метою, з'ясуємо форми й методи, які використовує соціальний педагог для роботи з сім'ями підлітків-делінквентів: 1) організаційні (індивідуальні зустрічі суб'єктів взаємодії, офіційні наради, семінари-тренінги); 2) форми й методи взаємодії у здійсненні профілактичного впливу на підлітків-делінквентів (індивідуальні консультації, бесіди, групові ігри, тренінгові заняття, залучення до активної громадської діяльності, профілактичні заходи); 3) форми й методи взаємодії з підлітками-делінквентами та їхнім найближчим оточенням (консультації, профілактичні бесіди, соціальний патронаж, батьківські збори).

Оскільки в підлітків-делінквентів виявляються численні порушення значимих відносин, вважаємо, що робота з сім'єю має бути пріоритетним напрямом надання психолого-педагогічної допомоги цим людям. Крім того, при явних формах делінквентної поведінки стає вираженим феномен анозогнозії – стійке заперечення особистістю проблеми й небажання звертатися за допомогою. У разі, коли підліток-делінквент страждає, проте настирливо відмовляється "лікуватися", адекватна допомога сім'ї може виявитися єдиним реальним кроком для розв'язання проблеми. Робота з сім'єю стає пріоритетним напрямом у випадках виявлення поведінкових делінквенцій в підлітковому віці. Якщо сім'я не може виконувати виховні функції або ж співпраця з нею через певні причини ускладнена, підлітка-делінквента необхідно вводити в іншу соціальну групу – тренінгову, психотерапевтичну чи реабілітаційну. Робота з делінквентною поведінкою – це робота з порушеною соціальною поведінкою, тому її зміна можлива лише через залучення підлітка-делінквента до підтримувальних конструктивних соціальних систем. Одне з провідних завдань соціального педагога полягає в проектуванні соціотерапевтичного середовища, а також нових конструктивних відносин особистості підлітка-делінквента.

Отже, особливістю сім'ї як суб'єкта соціально-педагогічної взаємодії є зв'язок, який ґрунтується на її активній взаємозумовленій діяльності з соціальним педагогом, дієвому профілактичному впливові на підлітків-делінквентів шляхом добору комплексних форм та методів, спрямованих на різнобічний контингент підлітків як з благополучних, так і з матеріально незабезпечених, педагогічно занедбаних, асоціальних сімей.

Стаття не претендує на вичерпний і всебічний розгляд складної багатогранної проблеми профілактичного впливу сім'ї на формування морального виховання підлітків-делінквентів. До перспективних напрямів дослідження можна віднести ініціювання особистісного зростання в моральній поведінці підлітків-делінквентів та формування їхніх позитивних якостей особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архипова С. П. Створення та соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (на матеріалі Черкаської області) [Текст] / С. П. Архипова, І. В. Ченбай // Вісник Черкаського університету. – Серія : Педагогічні науки. – 2008. – № 122. – С. 11–17.
2. Галагузова Ю. Н. Методика и технология работы социального педагога с семьей [Текст] : учеб. пособ. для студентов / Ю. Н. Галагузова, Н. Ю. Ган, Е. А. Казаева. – Шадринск : Изд-во Шадрин. гос. пед. ин-та, 2003. – 136 с.
3. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями [Текст] : метод. матеріали для тренера / [авт.-упоряд. : О. В. Безпалько, Т. П. Авельцева, О. М. Петрик та ін.] ; під заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Наук. світ, 2004. – 69 с.
4. Докторович М. Неповна сім'я. Особливості роботи соціального педагога [Текст] / Марина Докторович. – К. : Шкільний світ, 2010. – 126 с.
5. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка [Текст] : мала енциклопедія / І. Д. Зверева. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 336 с.
6. Капелюк В. В. Технологія педагогічної взаємодії школи і батьків у вихованні підлітка в однодітних сім'ях : Методичний посібник [Текст] / В. В. Капелюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 99 с.
7. Козубовська І. В. Рання профілактика протиправної поведінки неповнолітніх (психолого-педагогічні аспекти) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / І. В. Козубовська. – К. : [б.в.], 1996. – 48 с.

Богомолова М.Ю.

ПРОФИЛАКТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ФОРМИРОВАНИЕ МОРАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ-ДЕЛИНКВЕНТОВ

В статье рассматриваются основные профилактические способы, которые используются в практике работы социального педагога с семьей, направленные на формирование морального воспитания подростков-делинквентов.

Ключевые слова: моральное воспитание, подростки-делинквенты, конфликт, мораль, моральная направленность, моральная норма, семья.

Bogomolova M.Y.

PREVENTIVE INFLUENCE OF THE FAMILY ON THE FORMATION OF MORAL EDUCATION OF TEENS-DELINKVENTY

In the article the main preventive methods, which are used in the practice of the social pedagogs with the family, class teachers, teachers, aimed at the formation of moral education of teens-delinkventy.

Key words: moral education, teens-delinkventy, conflict, morality, moral orientation, moral norm, family.